

Tanulmányok

SCHEMIDT MÁRIA

A MAGYAR TÁRSADALOM ÚTJA AZ 1956-OS FORRADALOMBAN ÉS SZABADSÁGHARCBAN

Ma már szinte az egész világ egyetért abban, hogy az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc világtörténelmi súlyú esemény volt. Először fordult elő a bolsevizmus történetében, hogy egy nép fellázadt a totalitarizmus ellen, s bár győzni nem tudott, küzdelme eredményeként gyógyíthatatlan sebeket szenvedett a kommunista diktatúra.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc, illetve az azt követő féktelen terror hatására számos addigi kommunista párttagnak vagy a kommunista tanokhoz közelállónak nyílt ki a szeme, s jött rá arra, hogy a bolsevista diktatúrával hosszú távon együtt élni nem lehet, a bolsevizmus reformálhatatlan, mert bajait nem a nem kívánt kinövések, hanem a struktúra szervi bajai okozzák. Magyar viszonylatban ezt talán a legvilágosabban az író Déry Tibor fogalmazta meg. Felismerésért és eretnek gondolatainak szavakba öntéséért a kádári diktatúrában sokéves börtönbüntetés járt számára.

1956 eredményeként/következményeként tehát nemcsak az eredendően polgári értékrendet vallók lázadtak fel a diktatúra ellen, hanem ezzel párhuzamosan a bolsevizmuson belül is elindult egy lassú erodálódási folyamat, amely a nyolcvanas évek végére a kedvezőre fordult világpolitikai hatások következtében a bolsevizmus meghasonulásához, majd világméretű bukásához vezetett.

1956-ban és 1956 hatására a kommunista országokban is jelentőssé vált a „belső disszidensek” száma, míg a nyugati demokráciákban – így a két legerősebb kommunista párttal rendelkező Franciaországban és Olaszországban is – sorra léptek ki a volt párttagok a szervezetből, illetve távolodtak el a párttól és a bolsevik ideológiától az egykori szimpatizánsok.

Az elmúlt évtizedek történései tehát világossá tették, hogy 1917 óta a magyar forradalom és szabadságharc okozta a kommunista világrendszer legnagyobb társadalmi és politikai válságát, és ez a válság lett az eredendő oka a kommunista világrendszer általános érvényű bukásának is. 1956 – nem feledkezve meg sem az előzményként említendő 1953-as német, csehszlovák, majd az 1956-os lengyel

eseményekről, az 1968-as prágai tavaszról, az 1981-es Szolidarnosztyról sem – tehát nemcsak a magyar nép feledhetetlen ünnepe, hanem a világ szabadságszere-tő, demokráciát kívánó népeinek is maradandó történelmi emlékei közé tartozik.

Korántsem ilyen mérvű a nézetazonosság azonban akkor, amikor az a vita tárgya: milyen jellegű volt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, mikor kezdődött a forradalmi erjedés Magyarországon, amely végül is október 23-ához vezetett.

A kérdés egyáltalán nem akadémikus, s nem csak a szűk történész szakma vi-tája, hiszen a mélyben az rejlik, mi volt a küzdelem célja, milyen Magyarországot kívánt magának 1956 októberében a harcot felvevő magyar társadalom. Miután a Szovjetunió bukása után újra szabaddá és demokratikussá váló Magyar Köztársaság minden demokratikus politikai ereje 1956-ból gyökereztetni magát, ez a kérdés legitimációs kérdéssé vált, és mind a mai napig az is maradt. A kommunista rendszer bukása 1989. június 16-án, az 1958-ban kivégzett miniszterelnöknek, Nagy Imrének és mártírtársainak újratemetésén vált ország-világ előtt nyilvánvalóvá. A magyaroknak nagy gyakorlatuk van az újratemetésben. Mert a gyászmunka el-végzése sokszor ütközött akadályokba. Pompás újratemetést kapott az emigráci-óban elhunyt Kossuth Lajos, akit egy ország kísért utolsó útjára. A kommunista Rajk László és vele együtt kivégzett társainak ünnepélyes újratemetése 1956. ok-tóber 6-án már a kommunista rendszer megroppanását jelezte. A gyászszertartá-son megjelent hatalmas tömeg ambivalens hangulatát jól szemlélteti a soraikban végigfutó bon mot: „Szegény Rajk Laci, ha élne, most biztos közénk lövetne.”

De 1989-ben egy ország siratta el végre halottait, emlékezett meg a megtor-lás áldozatairól, szenvedéseikről, megaláztatásaikról. És végleg eltemette a kom-munista rendszert.

1990-ben a szabadon választott magyar parlament első törvénye megörökí-tette az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc emlékét. A Nagy Imre mi-niszterelnököt és társait 1958-ban kivégző Magyar Szocialista Munkáspárt utód-pártja, a Magyar Szocialista Párt Nagy Imre érdemeit megörökítő törvényel, Nagy Imre kitüntetéssel igyekszik legitimációs deficitjét csökkenteni, és azzal, hogy megpróbálja a demokrácia és a diktatúra közötti éles határvonalat elma-szatozni, az 1956-os forradalmat és szabadságharcot a reformkommunisták által szakadatlanul folytatott áldozatos küzdelem egyik fontos állomásaként kívánja láttatni. Ennek a harcnak az eredménye, szerintük, a rendszer megváltozása is, mely mintegy megkoronázta a reformkommunisták – később reformszocialisták-nak nevezték magukat – évtizedes reformtörekvéseit.

1956 történelmi helyének meghatározása ezért ma elsőrendű politikai, legiti-mációs kérdés is.

Vannak történészek – igaz, még ma is kevesen –, akik a forradalom és sza-badságharc gyökereit már 1945-ben a bolsevik mitológiában „felszabadulásnak”

minősített, a német megszállást követő újabb szovjet megszállás bekövetkezte körül keresik.

1945-ben a háború rémeitől megszabadult, a pincékből feljövő népet, amely valóban a szabadulás élményétől volt mámoros, mintegy sokként érte a szinte azonnal bekövetkező, előbb anarchikus, majd egyre tudatosabban kiépülő totális terror.

1945-ben a Budapestért folytatott 49 napos ostrom következtében a katonai emberveszteségeken túl közel 25 000 polgári személy vesztette életét a fővárosban s annak környékén.

Budapest 40 000 épületének közel 75%-a sérült meg, 27%-a pusztult el. Több mint 30 000 lakás vált lakhatatlanná, illetve sérült meg súlyosan. Háború volt, s a háború pusztítással jár. Budapest, ha keserűen is, de tudomásul vette a tényeket. A valós és mély elkeseredés igazi okát nem is ezek a súlyos pusztulások jelentették. 1945. február 14-én, egy nappal a fővárosi harcok befejezése után született egy eufemisztikus rendelet, amely – hivatkozva a nőknek a háború és a rossz ellátás következtében előállott súlyos testi legyengülésére és a betegségekre való tekintettel – felfüggesztette a magzattelhajtást tiltó rendelkezéseket, s ingyenessé tette az ilyen műtéteket.

Ez a rendelet nem volt más, mint az országot sújtó nemi erőszak-hullám szemérmes bevallása, amelynek elkövetése a felszabadítónak és dicsőségesnek mondott Vörös Hadsereg nevéhez fűződött. S ezt az egész országra jellemző nemi erőszakot országos méretű, civilek sorait ritkító hadifogoly-ejtés súlyosbította, vagy ahogy az elnevezés a köztudatban meggyökeresedett: a „málenkij robot.” Száz- és százazrek, védtelen civilek, asszonyok és fiatalok gyerekek kerültek a férfi lakosság mellett néha évtizedekre egyik pillanatról a másikra a szovjet Gulagra. Összesen több mint 300 ezer fő – ugyanennyi magyar hadifoglyot is elnyelt a Gulag. A közel 700 ezer, Szovjetunióba hurcolt magyar állampolgár fele soha nem tért haza. Említésre méltó az a tény, hogy az utolsó magyar világháborús magyar hadifogoly, Toma András, 2000-ben jött haza.

A szovjet csapatok magyarországi megjelenése – amelyet majdnem fél évszázadon keresztül mámorral leöntve ünnepeltettek felszabadulásként az ország lakosaival – nyílt fenyegetés volt az élet és a vagyon, az elemi szabadságjogok, vagyis az alapvető polgári értékek ellen.

Ellenállás volt-e az a „felszabadítókkal” szemben, ha apa védte lányát, férj a feleségét, pap a „nyáját” a rájuk törő vandál barbarizmus ellen? Ellenálló volt-e báró Apor Vilmos győri püspök, aki életével fizetett azért az oltalomért, amelyet a rábízott asszonyoknak nyújtott a részeg felszabadítók ellen? Ellenálló volt-e az az apa, aki holtan rogyott össze a szovjet golyóktól, amikor fejszével a kezében védte gyermekét? Természetesen a szó klasszikus értelmében nem, de a később kibontakozó, először csak kisméretű és sporadikus ellenállás innen ered. Ez az ellenállás egyre elkeseredettebbé vált, és a társadalom minden rétegére kiterjedt.

A magyar népet azonban nemcsak az idegen katonai erő megjelenése fenyegette, amelynek győzelmi jelentéseiben még csak véletlenül sem a „felszabadulás”, hanem az „elfoglaltuk” kifejezés szerepelt, hanem az országban ekkor már legalísan jelenlévő Magyar Kommunista Párt is. A Kommunista Párt szinte azonnal létrehozta – valójában pártszervként, de állami szervezetnek feltüntetve – erőszakszervezeteit, a Katonai Politikai Osztályt, a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát, amely jogelődje volt a sorozatos szervezeti átalakulások során létrejött Államvédelmi Hatóságnak.

Még el sem hallgattak a fegyverek, amikor a magyar államvédelmi szervek szovjet háttérrel és segítséggel, a fasisztátlánítás jelszavával megkezdtek az internálótáborok felállítását és azok megtöltését zömében ártatlan polgári lakosokkal. 1945 novembere és 1946 márciusa között például a kommunisták kezében lévő belbiztonsági erők közel 45 000 embert internáltak különböző kitalált ürügyek alapján, vagy éppen mindenfajta indoklás nélkül. S ez a szám a negyvenes évek végétől az ötvenes évek közepéig egyre emelkedett.

A terror ideológiáját a „magyar Zsdanov”, a hírhedté vált kultúrdiktátor, Révai József fogalmazta meg. Révai első lépésként egymásra csúsztatta a fasiszta és a reakciós fogalmát. Az ő értelmezése szerint mindenki reakciónak, vagyis fasisztának számított, aki nem volt kommunista, vagy legalábbis bizonyíthatóan kommunista szimpatizáns. A fasiszta-reakciós, más néven a nép ellensége, a fejlődés gátja, a régi rend híve, tehát ellenség, vagyis letartóztatható. E sajátos logika alapján Magyarországon mindenki letartóztathatóvá vált, aki nem volt kommunista vagy kommunista szimpatizáns. Ezt az elvet rögzítette az 1946. VII. törvénycikk, amelyet a kortársak csak „hóhértörvénynek” becéztek, rendelkezett a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről. Ez a törvény – amely formájában a legkényesebb demokraták jogigényét is kielégíti, akárcsak az 1949/XX. törvénycikk jó néhány passzusa az új magyar alkotmányról – vált a kommunista diktatúra jogi alapjává. A diktatúra tehát már 1946-ban megteremtette az alkotmányos gyilkolás jogi feltételeit.

Erre a törvényre hivatkozva végezték ki 1946 és 1956 között magyar állampolgárok százait, több mint 400 jogerős halálos ítéletet hajtottak végre, illetve börtönözték be vagy internáltak magyar állampolgárok tízezreit.

A totális diktatúra működtetésének azonban voltak más feltételei is. A kommunista pártnak meg kellett szereznie az abszolút felügyeletet a Belügyminisztérium felett, saját belső megtorló hatalomként kellett üzemeltetnie a belső karhatalmi erőket, kommunisták irányítása alá kellett vonnia a jogszabályalkotást, hogy ne legyenek „kodikációs” problémái, és működtetnie kellett egy olyan kihallgató-nyomozó apparátust, amely feltétel nélkül végrehajtotta a párt utasításait. Ez az egymást feltételező és egymáshoz illeszkedő több központú, de egyetlen helyről irányított apparátus 1946 közepére már megbízhatóan működött.

Meg kell jegyeznünk – s ezt sokan szeretik elfelejteni –, hogy ennek az apparátusnak a létrehozásában és működtetésében a kommunista párt szűkebb és tágabb vezérkara, függetlenül attól, hogy egyiküknek-másikuknak később mi lett a sorsa – börtön vagy éppen akasztófa –, egységes és megbonthatatlan volt. Joggal mondhatta a Révai-utód, Kádár-korszakbeli újabb kultúrdiktátor: Aczél György, hogy „a párt soha nem volt olyan egységes, mint 1945-től a Rajk-perig”. Ezek a szavak – s ez sem tanulság nélküli – 1982-ben egy francia baloldali gondolkodóval, Francis Cohennel való párbeszédben hangzottak el.

Annak ellenére, hogy a magyar nép akaratából az 1945 novemberi választásokat a Független Kisgazda Párt nyerte 57%-os abszolút többséggel, a tényleges hatalom a szovjet tanácsadók és az ő támogatásukat bíró kommunisták kezébe került.

Így vált lehetségessé, hogy a kormányra került Kisgazda Párt vezetőit, illetve Nagy Ferenc miniszterelnököt saját maguk ellen szőtt összeesküvés vádjával letartóztassák, emigrációba kényszerítsék, illetve eltávolítsák a hatalomból. A vezető kormánypárt legmarkánsabb vezetőinek bebörtönzése, emigrációba kényszerítése minden kétséget kizáróan bebizonyította, ki is az úr a házban. A többség számára nem maradt más, mint magára húzni a megalkuvás zubbonyát. Az 1946 végén-kezdődő és 1947 májusában befejeződő ún. Magyar Testvéri Közösség – Földalatti Fővezérség címet viselő konstruált, kirakatper súlyos, évtizedeken keresztül kiheverhetetlen csapást mért a polgári Magyarországra. A nem-kommunista többség, a társadalom túlnyomó, pontosan 83% -nyi része vezetők és politikai érdekképviselő nélkül maradt.

1946 és 1949 között a kommunista párt a belügy és az ÁVO segítségével sorra morzsolta föl a magyar társadalom utolsó erőtartalékait. Perek sorozata követte egymást, s ezt a párt a legkeményebb fegyelmet és titoktartást előírva és megkövetelve úgy tudta végrehajtani, hogy jónéhány, politikai hatásában nagy jelentőségű, titkos pernek csupán mostanában, a kutatási feltételek javulásával bukkanunk a nyomára.

A politikai elit felmorzsolása mellett, amely a magyar politikai történetbe a „szalámitaktika” néven került be, legalább ilyen – ha nem nagyobb – súlyú volt a társadalom elleni totális támadás. Rajk László 1946. július 4-én és az azt követő két hét alatt mintegy 1500 társadalmi és egyházi ifjúsági egyesületet oszlatott fel. Ezzel megszűnt a kommunista párton kívüli szervezeti élet minden feltétele. A civil társadalom atomizálódásra ítéltetett.

A kommunista párt a totális politikai hatalom átvétele érdekében a társadalmi ellenállás minden formáját eltiporta. Kíméletlen támadást indítottak az egyházak ellen, illetve a földtulajdonnal rendelkező és ezért az államtól még úgy-ahogy független magyar parasztság ellen. 1949-ben koncepciós kirakatperben politikai és köztörvényes bűnökért életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték Mindszenty

József bíboros-érseket, a magyar katolikus egyház vezetőjét. Ez a per tudatta a magyar társadalommal, hogy nem számíthat kíméletre. Ahol így lehet elbánni az ország legfőbb egyházi méltóságával, ott mindenki szabad préda, senki sem lehet többé biztonságban. Tudatta azt is, hogy a szabad világtól is csak egy-egy dorgáló hangú tiltakozó jegyzékre számíthat.

Ugyanebben az évben a hírhedt Rajk László, volt kommunista bëlügy-, majd külügyminiszter ellen megrendezett újabb koncepciós perrel most már saját tagjainak üzent a kommunista párt. Azt üzente tagjainak, hogy többé ők sincsenek biztonságban. Belőlük is bármikor lehet a párt ellensége, vagyis fasiszta, illetve reakciós. A kommunisták azonban Rajk kivégzése után négy évvel, Sztálin halálakor, még mindig a rendszerrel való együttműködést keresték. Közülük egyesekben a hruscsovi olvadás hatására fogalmazódott meg, hogy a szocializmus reformra szorul. Reformelképzeléseiknek lényeges eleme volt hatalom monopóliumának, privilégiumaiknak megőrzése.

Ma már tudjuk, hogy Sztálin halála után – nem utolsósorban a szovjet vezetők közötti hatalmi villongások hatására – először vált nyilvánvalóvá, hogy a kommunista tábor általános válságban van. Ennek a válságnak a magyarországi következménye volt Rákosi Mátvás leváltása, illetve Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése. A személycserére Moszkvában, szovjet javaslatra került sor.

Nagy Imre kinevezése után kinyitotta az internálótáborokat, a börtönök kapuit. Ezekkel és az általa elrendelt többi intézkedéssel valóban hozzájárult az ország általános közhangulatának javításához. Népszerűvé vált, és egyfajta mítosz kezdte övezni. Homályban maradt viszont az, hogy a polgári Magyarország hívei előtt továbbra sem nyíltak meg a börtönök kapui; a rehabilitálások alapja nem a polgári államra jellemző jogrendszer, hanem politikai megfontolás volt. (Mindekelőtt az ún. munkásmozgalmi perek párszáz elítéltjét bocsátották szabadon, rehabilitálták és kárpótolták anyagilag.) Arra sem derült fény, hogy 1953 és 1955 között is folytatódott a politikai elítéltek kivégzése. Nem kapott hangsúlyt az, hogy a nem-kommunista szabadulók közül a legtöbbje rendőri felügyelet alatt maradt, sokukat kitiltottak különböző nagy városokból, s azok száma sem volt kevés, akiket szabadulásuk után rövidesen újra bíróság elé citáltak és elítéltek.

Nem arról volt tehát szó, hogy lépésről lépésre visszaállnak a jogállami keretek, hanem arról, hogy lazul a szocialista béklyó, de *csak* lazul. Mert a béklyó továbbra is béklyó marad.

1955 tavaszán a gyűlölt Rákosi Mátvásnak a szovjet politikai átrendeződések következményeként sikerült megbuktatnia Nagy Imrét. Rákosi visszatérése a legkeményebb terror fenyegetését jelentette az ország számára. Ezért 1955 nyarától a nemzeti ellenállás körvonalai bontakoztak ki. Lassan közeledni kezdtek egymáshoz a tízéves terror következtében apolitikussá és apatikussá vált emberek, a polgári értékeket valló tudatos ellenzékiek, és a Nagy Imrét támogató kommunisták.

Ennek az ellenzéki mozgalomnak a vezérkara a totális diktatúra körülményei között kizárólag a kommunista párton belüli ellenzék soraiból kerülhetett ki. Ez a csoport Nagy Imre körül tömörült, őt tekintette vezetőjének. Nagy Imre volt az egyetlen kommunista vezető, aki az azelőtti évtizedben szembeszállt Rákossal. Politikai múltját sokak szemében feledtette a köré font politikai mitológia; földosztó miniszter, internálótáborokat felszámoló miniszterelnök. Joviális megjelenése, polgárt idéző cvikkere, parasztos bajusza, ahogy karjára akasztott esernyővel, unokája kezét fogva sétált Budapest utcáin, szeretetreméltó személyiséggé tették. Szimbólumává vált ennek a sajátságosan rövid időre szabott újabb magyar „reformkornak”.

Kezdték elfelejteni – vagy talán megbocsátani –, hogy ez a joviális figura, vérbeli kommunistaként meggyőződéssel vallotta, hogy bár változtatásokra szükség van, csakis a párton belül.

Az újabb szovjet belpolitikai válság, vagy – pontosabban – a hatalom megszerzéséért folytatott harc újabb összecsapására az SZKP XX. kongresszusán került sor. Hruscsov titkos beszéde, a sztálintalanítás meghirdetése lépéselőnyhöz jutatta Nagy Imrét és követőit. Ezért állítja a korszakkal foglalkozó történészek és politológusok egy része, hogy az 1956-os magyar forradalom gyökerei a XX. kongresszushoz nyúlnak vissza. Ez az állítás a kommunista párton belüli erőknél a fontosságára helyezi a hangsúlyt, és ezért téves.

Az állításból ugyanis az következik, hogy mind az 1956. évi nyári lengyel események résztvevői – Poznan –, mind a magyar ’56-osok a szocializmus reformálására törekedtek volna. Vagyis azok, akik Poznanban, vagy október 23-án, Budapesten az utcára mentek – ’68-as terminológiával élve – az emberarcú szocializmus győzelméért tüntettek, harcoltak, sőt áldozták életüket. Vagyis a szocialista rendszeren belüli változtatásokért. Az 1945 és 1956 közötti lengyel és magyar történelem tíz évének tapasztalatait figyelembe véve mindez nehezen képzelhető el. Kizárt, hogy a Sztálin, illetve Rákosi nevével fémjelzett évtized féktelen terrorkorszaka után a társadalom a szocializmus megújításáért fogott volna fegyvert. A magyar ’56 – bármennyire bizonygatják is egyesek – semmiképpen nem volt „kis októberi szocialista forradalom”.

Hogy mi készül, vagy mi készülhet a magyar társadalmi folyamatok mélyén, azt egy éles szemű, doktrinárságában is elvhu szovjet diplomata látta a legvilágosabban. Az akkori magyarországi szovjet nagykövet, Jurij Andropov.

Andropov 1956 nyarán látogatást tett a Székesfehérvárott állomásozó szovjet Különleges Hadtestnél. Az ott tartott politikai tájékoztatón világosan kijelentette, hogy a magyar helyzet további éleződése szükségessé teheti a szovjet katonai beavatkozást, amire a Különleges Hadtestnek haladéktalanul el kell kezdenie a felkészülést. Látni kell, hogy a magyar belpolitikai válság nem szűkölt le egy országra, hanem a szovjet hódoltság egész területére áterjedt. A lengyel válságra már utaltunk, de Kelet-Németországban sem nyugodtak még le a kedélyek, és

1956 áprilisában Bulgáriában is sort kellett keríteni a Cservenkov–Jugov miniszterelnök-cserére.

A szovjet csatlósállamokban az újabb általános politikai válságot a jól bevált módszernek megfelelően ismét személycserékkel kívánták megoldani. Csak-hogy amíg 1953-ban a vezetők lecserélését – így a Rákosi–Nagy Imre cserét is – a szovjet politbüro hajtotta végre a Kremlben, addig 1956-ban az újabb személycseréket már a társadalmak követelésére kellett végrehajtani. Ez történt Lengyelországban, s október 23-áról 24-ére virradó éjjel moszkvai ellenkezés dacára Budapesten is.

Mi is történt tehát valójában 1956 októberében Magyarországon? 1945 április 4-étől az egyre fokozódó kommunista terror hatására a társadalom döntő többsége szembefordult a kommunista hatalommal. 1953-tól csatlakozott hozzájuk a hatalomból folyamatosan kiszoruló reformkommunista kisebbség is.

1953 után, a szovjet utódharcok közepette – és szerepe volt ebben a szovjet–jugoszláv viszony változásának is – a peremvidék diktatúrái meggyengültek, s így rövid időn belül kétszer is mód nyílt a pártelit lecserélésére. Az elsőt 1953-ban még Moszkva vezényelte le. A fentiekben már említett, 1955-ös visszarendeződés azonban egyaránt sértette a társadalom nem-kommunista döntő többségének, valamint az úgynevezett revizionista kommunistáknak az érdekeit is. Ennek az érdekazonosságnak a szimbóluma a leváltott miniszterelnök, Nagy Imre volt. Tétje pedig Rákosi és köre távozása a hatalomból és a politikai életből.

1955 májusában két, Magyarország szempontjából döntő fontosságú esemény történt. Az osztrák államszerződés megkötésével a magyarok „sógorai”, ahogy az osztrákokat a Lajtán innen nevezik, megszabadultak a szovjet megszállástól, visszanyerték állami szuverenitásukat, semleges, független, a nyugat-európai rendbe betagozódó országgá váltak. Mindez nagy reményekkel töltötte el a magyarokat is. Az ideiglenesen Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok ugyanis arra hivatkozva állomásoztak Magyarországon, hogy az ausztriai megszálló erők logisztikai utánpótlását biztosítják. A magyar polgárok tehát arra számítottak, hogy az Ausztriából kivonuló csapatok után a magyarországi szovjet jelenlét is elveszti hivatkozási alapját, és ennek következtében végre-valahára tőlünk is kimennek az oroszok. Döbbenettel és elkeseredéssel vette tudomásul az ország, hogy egy nappal az osztrák államszerződés megkötése előtt, 1955. május 14-én Hegedűs András magyar miniszterelnök aláírta a Varsói Szerződést, és ezzel új jogi alapot teremtett a megszálló csapatok további – 1991-ig tartó – magyarországi tartózkodásához. Az Ausztriából Magyarországon keresztül távozó szovjet csapatszerelvények látványa pattanásig feszítette a magyar társadalom tűrőképességét.

1956 őszére megerősödött az ellenzéki kommunisták Petőfi Köre, amelynek háromtagú vezetősége leképezte a szervezeten belül dülő politikai küzdelmet is.

Tánczos Gábor, a Petőfi Kör titkára a Nagy Imre köré szerveződő revizionista-kommunista csoportosulás reprezentánsa volt, Hollós Ervin doktriner kommunista volt, a régi, rákosista vonal híve – később a kádári megtorló gépezet egyik hírhedt vezetője lett. Huszár Tibor pedig a Nagy Imre-vonal felé húzó, a két pólus között közvetítő DISZ-funkcionárius prototípusa volt. (Később kiegyezett a Kádár-rendszerrel, egyetemi tanár, akadémikus lett.)

1956 októberében megalakult egy másik, ugyancsak Nagy Imrét támogató szervezet, a szegedi kezdeményezésű, egyetemista MEFESZ. Ez a szervezet fogalmazta meg 1956. október 23-án a legendássá vált 16 pontot. Nagy Imre követőiként határozták ugyan meg magukat, céljaik között azonban nem a szocializmus reformálása, hanem a polgári demokrácia feltételeinek megteremtése szerepelt.

Amikor tehát október 23-án a budapesti tömegek – a lengyel események hatására – a MEFESZ szervezésében és a Petőfi Kör irányításával az utcára özönlöttek tüntetni, közvetlen célul a rákosista vezetés eltávolítását tűzték ki.

A hangadó kisebbség, az ún. revizionista kommunisták a tüntetés eredményeként Rákosi utódának, Gerőnek a leváltását, s Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését akarták elérni. Az ő forradalmuk tehát, ha úgy tetszik, október 24-én, Nagy Imre kinevezésével befejeződött.

De a Petőfi-körös reformprogramot a tüntető magyar nép már október 23-án estére meghaladta. Ennek az estének szimbolikus pillanata volt, amikor a Kosuth téren tüntető tömeg követelésére Nagy Imre végre megszólalt a parlamenti erkélyről. Első szava az volt: „Elvtársak!” S a közel kétszázézeres tömeg – maga a nép – egyhangúan felhördült: Nem vagyunk mi elvtársak! Ez a válasz egyértelműen világossá tette mindenki előtt, hogy a magyar nép nem a szocializmus reformálásáért ment az utcára tüntetni.

Ezért rendelte fel Andropov a szovjet csapatokat még aznap éjjel. Budapestre vezényelték a székesfehérvári Különleges Hadtestet, és az újonnan ránk oktrojált Varsói Szerződést is semmibe véve román és szovjet területről is útnak indították Magyarország ellen a szovjet csapatokat. A szovjet beavatkozás a kibontakozó forradalmat egyik pillanatról a másikra szabadságharcra változtatta. Budapest honvédő harcok színterévé vált, s a forradalmat szülő társadalompolitikai kérdések háttérbe szorultak.

Jól érzékelték ezt az akkor még a szabadságharcosok oldalán álló Kádár János is, aki szerint „minden bevetett szovjet egységgel erősebbek leszünk katonailag és gyengébbek politikailag. [...] Napokon belül az egész felkelés átalakul nemzeti háborúvá a Szovjetunió ellen.”

Nagy Imrének október 24-től két problémával kellett szembenéznie. Az egyik a szovjet–magyar viszony alakulása volt. A szovjetekkel való szembefordulás vagy szakítás azonnali háborút jelentett volna Magyarország és a Szovjetunió között.

Az őt hatalomba helyező magyar társadalom viszont már 24-én éjszaka barikádokat emelve fegyverrel a kezében harcolt a rátörő szovjet és a velük szövetséges magyar kommunista belügyi csapatokkal szemben. A magyar belügyi csapatok pedig annak a kormánynak a csapatai voltak, amelynek Nagy Imre volt a miniszterelnöke, s amely csapatokkal kormányának zöme szolidaritást vállalt.

A magyar forradalom egyik legfontosabb ismérve éppen az, hogy vidéken, ahol nem folyt fegyveres szabadságharc, mert a népnek nem volt fegyvere, egyik pillanatról a másikra győzött a polgári forradalom. Sorra számolták fel a tanácsi típusú szervezeteket, és hozták létre az önkormányzatokat. A vidéki Magyarországon négy nap alatt a politikai érdekképviseletet jelentő többpártrendszer mellett az alulról felfelé építkező önkormányzatra épülő államot is megteremtette.

A fővárosban, az egész ország támogatásával, fegyveres szabadságharc folyt a nemzeti függetlenség visszaszerzéséért. A vidéken lezajló, zömükben spontán folyamatok pedig a polgári demokrácia megteremtésének igényét bizonyították. Ez a két törekvés jelentette tehát 1956 lényegét. Nemzeti függetlenség és polgári demokrácia.

1956 tehát nem a reformszocialisták forradalma volt, 1956 a magyar polgár forradalma és szabadságharca volt elvesztett jogai és függetlensége visszaszerzéséért.

Nagy Imre korábbi önmagához képest sokat változott 1956. október 24-e és november 4-e hajnala között. Lehet, hogy kommunista meggyőződését megőrizve, a szocializmus megmentését szem előtt tartva vette tudomásul, majd szentesítette a magyar társadalom forradalmát? Elhitte vajon, hogy az oroszok ezt eltűrik? Elhitte, hogy a szabadság belefér a kommunizmusba? Hitéért, akkori döntéséért, kiállásáért életét adta. De nem lett áruló!

1958. június 16-án Kádár János kivégeztette Nagy Imrét.

A kegyetlen megtorlás során 32 000 embert tartóztattak le. Ebből közel négyszázat kivégeztek. Több mint 20 000-et bebörtönöztek.

A huszadik századi totális diktatúrákban csak az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc mert szembeállni a mindenhatóvá vált állammal. Mert a bolsevizmussal nem lehetett megbékélni. Mert végső soron a nemzet megmaradásáról és az emberi méltóságról volt szó. Mert nincsenek kis nemzetek. A legerősebb, a leghatalmasabb erővel is muszáj szembefordulni, ha már tűrhetetlen a megalázottság. Akkor, 1956-ban, egy pillanatra Magyarország úgy érezte, talán sikerülni fog. És egy pillanatra sikerült is. Ezekért a pillanatokért érdemes élni. Ezekből a pillanatokból áll össze egy nemzet. Ezekből az emlékekből lehet építkezni. Ezekre a pillanatokra kell emlékezni.

FERENCZI ENIKŐ

HALÁLKÖZELBEN – NAPONTA

„A mai társadalom igyekszik elhárítani a halál gondolatát, ezért nem fordít kellő figyelmet a haldoklók gondozására sem, akik így gyakran méltatlan körülmények között, magukra hagyottan halnak meg.” (Hegedűs 1995) Így a halál nem az élet része, természetes velejárója, hanem tabu, amiről jobb nem beszélni, lehetőleg szakmai körökben sem. Ebben a folyamatban nagy szerepet játszott a két világháború, amely a halált megfosztotta talán a legfontosabb jellemzőjétől: egyediségétől, s helyette tömegessé és irracionálissá tette. (Buda 1997) A hirtelen halál – balesetek, tömegszerencsétlenségek, katasztrófák stb. – gyakorivá válása pedig azt az érzetet kelti bennünk, hogy a halál időpontja kiszámíthatatlan, nem lehet rá felkészülni.

Ezek a folyamatok felerősítették a halállal kapcsolatos szorongásokat, s ennek eredménye a halál tagadásának, elfojtásának uralkodó szemlélete. (Pilling 1995)

A tanatopszichológia szerint a haldokló beteg előbb vagy utóbb megérzi, hogy meg fog halni, és keresi azt, akivel megoszthatja ezt az érzést. A körülötte lévők (mi) pedig igyekszünk kitérni a lehetőség elől, ezzel csak fokozva magára-maradottságát. Védekezünk, mert félünk szembekerülni tehetetlenségünkkel, azzal a mindenki számára „előírt” halandósággal, amelyet a másik ember most annyira sürgetően átél.

Míntha minden úgy lenne berendezve, hogy ne kelljen halálunkra gondolnunk! Törekedjünk csak céljaink elérésére, a látható dolgok megszerzésére és felépítésére!... Csak a haldoklók panaszkodnak arról, hogy elmentek minden mellett, ami lényeges lett volna.

Mit teszünk hát? Menekülünk önmagunk elől? Csak néha, alkalomszerűen találkozunk valódi énünkkel, de sohasem sikerül igazán önmagunk végére járunk, és megtudnunk, kik is vagyunk valójában... Nincs időnk. S csak a legvégén értjük meg, hogy életünk csupa alkotás és csoda lehetett volna?

Hogyan változtathatunk a magunk halál-viszonyán? Merjünk rágondolni, és próbáljuk elfogadni életünk részeként! És merjük számba venni vele kapcsolatos élményeinket, gyermekkorunkig visszamenőleg. Mi okozott és mi okoz nekünk gondot? Ha pedig hivatásunk, munkánk része a haldoklókkal való találkozás, vagy éppen azok lelki gondozása, akkor feltétlenül keressük az ilyen jellegű szakmai beszélgetéseket, kibeszélés-lehetőségeket vagy ilyen jellegű képzéseket, és ne mellőzzük az elméleti tudásszerzést sem.

Merjünk beszélni róla, olvassunk róla, látogassunk súlyos haldokló betegeket, hallgassuk meg őket, és merjünk őszintén beszélni velük! A legnagyobb